

УДК 371.315

*Ясінський М. – канд. іст. наук, доцент
МЕГУ ім. акад. С.Дем'янчука, м. Рівне*

ІДЕЯ ІСТОРИЧНОГО ОБРАЗУ ТА ОБРАЗ ІСТОРИЧНОЇ ІДЕЇ – ЯК НАУКОВА ДИЛЕМА

Будь-яка історична ідея за своєю природою є концентрованим відтворенням суспільно значимих сенсів. При цьому множина історично-значимих ідей, відтворених поза межами їх культури, не дорівнює сенсу історії, проте становить власний сенс.

Пошуки ідеї історичного минулого, як концентрованого вмісту сутностей, ведуть, рівночасно, не лише до відтворення такого минулого в історичному наративі, але й до знаходження новітніх образів історичного часу та своєрідного винаходу історії через декларування певних ідей в якості змістів віднайдених образів минулого. Світовий досвід фіксування історичних подій і набуті людством історичні знання про минуле підтверджують їхню розбіжність щодо структурування подій, нетотожність сприйняття, різноплановість акцентів, та навіть наявність взаємозаперечливих сенсів.

Р.Колінгвуд у своїй «Ідеї історії» (1926-1928 рр.) твердив, що історія призначена для самопізнання людства [1; 65]. «Пошук питань, що були б внутрішньо простими й придатними для вичерпного потрактування, є хибним атомізмом пізнання, і він здатен привести тільки до розчарування... Історія історії виникає тоді, коли історик, намагаючись розв'язати котрусь конкретну проблему, займається збором уже запропонованих рішень та критичним їх осмисленням... Сама історична думка, коли вона стає колишньою історичною думкою, може й повинна бути об'єктом теперішньої історичної думки... Будь-яка історія є історією історії чи принаймні включає і припускає її. Вивчення оригінальних джерел – це історія; вивчення ж сучасних творів, простежування по них, як розвивалася думка, – історія історії» [1; 561-564].

Історія історії є, відповідно до думки Р.Колінгвуда, історією розвитку історичної творчості, тоді як «оригінальні» історичні джерела, імовірно, виступають об'єктами історичної творчості. «Збір запропонованих рішень» є пошуком тієї саме ідеї, яку на основі зібраних матеріалів та завдяки своїй творчій самореалізації згодом запропонує історик.

«Стверджуючи слідом за Ж.Дельозом і Ф.Гваттарі, що предмет пізнання – це безкінечність, дійдемо висновку про те, що в якості саме такого предмету виступає будь-який історичний об'єкт, а необхідне для історичної дисципліни «минуле само по собі» є проблематичним. Минуле у своїй гіпотетичній єдності є лише ідея; така ідея, на нашу думку, повинна виявитися деякою ідеальною єдністю, що накладається на деяку емпіричну безліч» [2].

Історичне минуле є беззмістовним поза людською думкою. Зміст історичного минулого відображений у ставленні людини до цього минулого. «Початково через дію соціального запиту наукове середовище продукує нове бачення історичного минулого історичної спільноти, що заперечує традиційні офіційні погляди. У реальному часі можуть співіснувати декілька різних наукових інтерпретацій [3]. Ці наукові інтерпретації для повноти розуміння даного викладу наважимося назвати ідеями історії.

Ідея відображена та втілена в образі, вона є усвідомленням прихованого для раціонального розуму пориву, викликаного сприйняттям буття. Проте ідея, як зосередження сутності, є, на наш погляд, вторинною і залежить від способу реагування на створений людиною образ сутності. Цей нерозділений цілісний образ, котрий людина уявила на підставі власних відчуттів та усвідомлень, вона згодом намагалася виокремити, відділити від загального світосприйняття, розділити на окремі, доступні для загального сприйняття складові і, тим самим, передати зміст образу. Працюючи з допомогою мислення над образом,

виокремлюючи з чуттєвої маси його зміст, людина досягнула розумом його сутність.

У древньогрецькій філософії ідеєю вважалося «те, що видно», згодом – «видима сутність», «прообраз» [5]. Щоправда і видимим вважалося лише те, що було зрозумілим. Ідея залишалася ідеєю, проте отримувала риси відвіданих нею культур.

Ідея у різних культурах виступає як усвідомлення образу. Узагальнюючи первісні твердження, можемо констатувати, що ідея – це мисленнєве досягнення уявлюваної сутності. Ідея є розумінням і тлумаченням змісту образу, доступного для передачі, використання в іншому середовищі, створення інших образів тощо. Образ обширніший за ідею, він містить у собі зародки інших образів. Образ первинний у ставленні до ідеї, він є джерелом і вихідною точкою даної ідеї. Ідея є лише тлумаченням змісту певного образу. Один і той же образ може породжувати різні ідеї. Найбільш значимі образи, такі як свобода, Бог, нація тощо, дали початок цілим родовам ідей.

Цілісне (образне) сприйняття історії не виключає наявності відмінних один від одного мисленнєвих актів досягнення певного історичного образу. Довершену цілісність образно-історична система отримує завдяки наявності ряду взаємопов'язаних образів, що становлять систему.

Образ-комунікат. Образ, створений свідомістю людини в результаті узагальнення актів світосприйняття, є її внутрішнім сенсообразом, образом, що є результатом уявленого і сприйнятого зовні. Реалізація має місце у вигляді відображення цього внутрішнього образу-сприйняття через комунікативні форми зовнішнього по відношенню до окремої людини світу. «Зовнішній образ» втілює в собі як внутрішнє уявлення сенсу, так і досвід культурної комунікації з зовнішнім світом. Потреба комунікації, як виявлення зовнішньому світу ще не готової до висловлення думки, диктує особистості вимогу конструювання цієї думки для її передачі у доступній формі. Ідея стає сконструйованим змістом уявлюваного сенсу, стає формою образу. Доповнення ідеї комунікативними ознаками призводить до створення образу, придатного для міжособистісного сприйняття – образу-комунікату.

Образ-продукат є відображенням внутрішнього світу особи, предметом міжособистісного обміну, здійснюваного з метою пізнання сутностей.

Образ-агрегат стає частиною приєднаного до внутрішнього узагальненого образу буття, складовою часткою самосвідомості особи.

Образ-ідентифікат виступає в якості граничних уявлень про конкретну особу, незначний колектив, соціальну групу, етнос, народ тощо. Різновидом образу-ідентифіката є самообраз.

Образ-прозоріння виступає образом раніше усвідомленого образу чи їх сукупності і є, по суті, образом ідеї.

Психообраз постає психологічно-чуттєвою реакцією на уявлення сутності збереженого у вигляді образу-архетипу, збереженого в пам'яті як цілісність тілесних відчуттів.

Разом із тим, «у кожному пізнавальному акті між собою взаємодіють чуттєві та мислительні компоненти, що формуються на основі образного сприйняття дійсності (реальної чи нереальної)» [6]. Переважання чуттєвих компонентів у пізнанні призводить до психологізації свідомості, домінуванню психічного чинника та наступній психодеривації свідомості.

Образ-архетип у трактуванні К.-Г. Юнга і є той «чуттєво забарвлений комплекс», «несвідома платформа, приналежна успадкованій психічній структурі», що визначає рівень первісної спорідненості індивідів [7; 92-93].

Будь-яка подія, що відбулася, є минулою. Будь-яке уявлення минулого, як певної цілісності, є образом цього минулого. Історичність минулого може бути зведена до рангу «події, що відбулася», як також до такого за обсягом зовнішнього тиску на чуттєво-мисленнєвий стан особистості, в результаті якого особистість змінює своє попереднє усвідомлення сутності.

Історичність окремих моментів минулого є суб'єктивною, історичність часу

підтверджується реалізацією змін світосприйняття. Історичний образ є образом зміни сукупності політичних, економічних, соціальних та ін. станів і частота їхньої зміни потребує градування. Відбувається градування історії. Історичні ідеї є своєрідними віхами історичного часу.

Історичний образ, як і будь-який інший, може виступати як «осягнений розумом образ», тобто він може мати своє продовження у вигляді ідеї. Ідея історичного образу є певним тлумаченням людиною внутрішнього й невисловленого сприйняття сутностей, що зазнало змін унаслідок зовнішнього тиску на цю людину і призвело до зміни її культурного стану. При цьому ми, звісно, розуміємо, що поза культурою немає історії людства, оскільки будь-які зміни, що відбуваються поза людською свідомістю, не мають жодного сенсу для нас як реципієнтів культурно-історичного часу. Так само поза людиною немає ідеї. Ідея антропологічна, зміст історії змістовний лише для людини, ідея історичного образу є ідеєю лише у певний час для певної конкретної особи, колективу, соціальної страти. Немає ідеї, яка б не залежала від досвіду конкретної культури. Історичність будь-якої ідеї підтверджується її прив'язаністю до культурного досвіду.

Ідея історичного образу є культурологічною і своїм розвитком завдячує як культурному досвіду індивідів, так і постійним контактом їхньої свідомості підчас «розповідей про минуле» з невідомим минулим і, в результаті, – з уявленням цього невідомого минулого, формуванням історичного образу як не висловлюваного минулого. В свою чергу, має місце наступне дешифрування, відгадування і усвідомлення даного образу уявлюваного минулого. Ідея, в даному випадку, виступає не лише як усвідомлення будь-якого образу, але й як усвідомлене дешифрування історичного образу. Таке дешифрування-тлумачення ідеї історичного образу сприймається як історичний символ, що виступає в якості образу даної ідеї, котра, в свою чергу, є усвідомленням іншого образу.

Будь-яка ідея символічна через те, що вона може уявлятися як образ образу. Тут немає суперечностей між ідеєю-відображенням, як осягненням образу, так і ідеєю-уявленням, як відображенням уявленого образу, адже будь-який образ можна як осягнути, усвідомити, так і уявити знову і знову. Ідея культури, що є водночас змістом та символом, таким чином може бути витлумачена як символічний зміст культури. Символічний зміст історичного образу є усвідомленням сенсу минулого. Ідея історії виступає мисленневим продуктом, що є змістообразом сенсу минулого. В ідеї історичного образу сформульований сенс часу. Будь-яке формулювання, проте, не є позачасовим. І якщо наше минуле має для нас сенс як зародок очікуваного нами майбутнього, то доступні нам образи, створені в історичному минулому не можуть бути сприйняті через наявність іншого культурологічного досвіду достеменно так, як були колись уявлені. Ідея історичного образу змінює свій сенс з плином часу.

Образи – очевидці минулого. Ідея – немов закріплене шпильками тіло метелика, що мав би літати, вона – видимий образ минулого, позбавлений слідів історичного часу, образ майбутнього, але без події, що його наближала. Ідея – текст про подію, позбавлений внутрішньої енергетики цієї події. Ідея, що стала практичним застосуванням уявлень про минулі події, прагматизує історію, вона – публічна смерть відчутого минулого.

Образи сутностей, осягнених в минулому, доступні історикам іншого часу. Для них ідея історичних образів минулого, безперечно, є часткою історії. Описуючи історичні образи минулих культур та використовуючи при цьому досвід власної культури, історики також уявляють ідеї історичного минулого та створюють образи історичних ідей, що мали місце раніше. Вони уявляють історичне минуле з висоти власної культури. Ідея історичного образу виступає як протиріччя між відчутотою сутністю минулого і усвідомленням його сенсу, вона є тим механізмом, що урухомлює поступ історичної науки.

Образ історичної ідеї, як продукт минулого часу, вимагає додаткового мисленневого опрацювання. Натомість створений в наш час представниками нашої ж культури образ історичної ідеї є більш доступним для сприйняття, засвоєння та використання у зв'язку з його більшою доступністю та відсутністю культурно-часової ізоляції. Образ історичної ідеї

уявляється нам більш справжньою ідеєю історичного образу через його культурну з нами спорідненість, близькість, доступність. Разом із тим, образи історичних ідей минулого часу постають лише ідолами сучасних культур. Образ історичної ідеї є за своєю суттю своєрідним чуттєвим тлумаченням історичного минулого. «Відтворюючи історичне минуле, – зауважує М.Коваль, – наділяємо його значенням, але не існуванням» [8; 93]. Одним із таких продуцентів значимих образів історичного минулого автор називає літературний жанр історичної фантастики.

Образ історичної ідеї виступає як певним способом тлумачене історичне минуле, у якому зароджувалась, зростала, досягала свого апогею і згасала якась цілісна й значима, при потребі матеріалізована й науково обґрунтована актуальна соціальна думка. У зв'язку з домінуванням у суспільній пам'яті образу історичної ідеї відбувається фрагментація, героїзація, фетишизація, уніфікація чи й одновимірна стилізація минулого.

Є.Доманська стверджувала, що історик – не суддя... Він і справді мав би відшукувати все нові й нові образи минулого з тим, щоб показати нам колись у майбутньому у всій своїй первісній багатогранності і барвистості справжнє, правдиве та неповторне обличчя досліджуваного історичного періоду. Парадокс історії полягає в тому, що представникам сучасної нам культури ідеї історичних образів, створених на основі будь-якої іншої культури, є менш доступними, ніж образи історичних ідей, створених їх сучасниками. Відбувається підміна минулих розповідей про тогочасне сучасними оповіданнями про минуле.

Будь-яке переказування історії з додаванням чуттєвих компонент та використанням сучасного нам багатого образотворчого інструментарію робить історичну вигадку легко запам'ятовуваною, достовірно забарвленою, історично правдоподібною. Імовірність приєднання свідомістю того чи іншого сучасного образу історичного минулого збільшується з часом у зв'язку з розширенням обсягів історичних досліджень та мікшуванням розмаїтих історичних фактів.

Історична образографія, як перспективна історико-культурологічна наука, дозволить вирішити проблему уявлюваного історизму шляхом сукупного наукового дослідження наявних історичних образів як архетипів історії.

Список використаної літератури

1. *Колінгвуд Р.* Ідея історії / Пер. з англ. О.Мокровольський / Р.Колінгвуд. – К.: Основи, 1996. – 615 с.
2. *Шильман М.Є.* Історична ритміка: філософсько-методологічний аспект: автореф. дис... канд. філос. наук, спец. 09.00.03 – «Соціальна філософія та філософія історії» / М.Є. Шильман. – Харків, 2005.
3. *Масненко В.В.* Історична думка у процесі розвитку національної свідомості українців (кінець XIX – перша третина XX ст.): автореф. дис... д-ра істор. наук, спец. 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / В.В. Масненко. – К., 2002.
4. *Толковий словарь Ушакова.* – Режим доступу: <http://dic.academic.ru>.
5. *Современная энциклопедия. 2000.* – Режим доступу: <http://dic.academic.ru>.
6. *Федь І.А.* Ідея образу в онтологічних вимірах: Філософія: конспект лекцій. – К., 2012. – 750 с.
7. *Юнг К.-Г.* Аналитическая психология. Прошлое и настоящее. – М., 1995. Цит. за: Федь І.А. Ідея образу в онтологічних вимірах: Філософія: конспект лекцій: Зб. праць. – К., 2012. – 750 с.
8. *Коваль М.* Факт, вигадка та проблема достовірності й об'єктивності в сучасному історичному романі: постмодерністська літературно-критична перспектива / М.Коваль. – Режим доступу: <http://www.Anthropos.net.ua>

Резюме

Розглядається історична ідея як конкретний соціокультурний образ, зміст якого міг бути викладений як певна історична сутність.

Ключові слова: історичний образ, історична ідея, історичний наратив, історичне минуле.

Summary

Jasinski M. Character of historical idea and idea of historical character as a scientific dilemma

A historical idea as concrete meaningful sociokultural appearance the compressed maintenance of which could be expounded as historical essence is certain is examined in the article.

Key words: historical appearance, historical idea, historical narativ, historical the pas.

Надійшла до редакції 1.12.2012 р.